

Anmeldelser

Af Karin Kryger og Elof Westergaard

Kirkegården for alle. Odense Assistenskirkegård i 200 år

Udgivet af Odense Kommune. By- og Kulturforvaltningen, Park og natur med bidrag af Kurt Due Johansen, Jan Langmach Nielsen, Anne-Louise Sommer, Jørgen Thomsen og Caspar Vett. 120 sider, rigt illustreret. 100 kr.

Den 16. maj 1811 blev Odense Assistenskirkegård indviet, og dette har Odense Kommune markeret ved at udgive en fin og spændende publikation om kirkegården og dens historie. Bogen kommer ind på mange temaer vedrørende kirkegårdens historie, dens drift samt fugle- og dyrelivet. Bogen er rigt illustreret med kort, historiske billeder og nyoptagelser, hvor man især må fremhæve kirkegårdsleder Casper Vetts fremragende fotos, som virker som en stor kærlighedserklæring til kirkegården og det liv, der udspiller sig i de dødes haver.

Kirkegårdens historiske afsnit er skrevet af arkivar Jørgen Thomsen, der kyndigt og levende fortæller om kirkegårdens 200-årige historie og dens mange udvidelser, siden den kgl. haveinspektør Hans Müller anlagde den ældste del. Også de mange spændende bygninger, der i tidens løb er opført på kirkegården, bliver gennemgået. Den personalhistorie gennem 200 år, som gamle grave og gravminder fortæller, formidles også på strålende vis. Lige fra biskop Peder Hansen, der som den første jordedes på kirkegården den 16. maj 1811, til den navnkundige chefredaktør Bent A. Koch. Assistenskirkegården rummer mange spændende personligheder, og det har ikke været nogen let opgave at foretage et udvalg blandt Odense Bys koryfæer til præsentation i bogen.

Casper Vett har skrevet et instruktivt og oplysende kapitel om kirkegårdens udvikling og strukturer: de gamle, der er ved at gå i opløsning og de nye, der er et resultat af nye idealer og trends. Her er en meget spændende liste over de træer, der kan findes på kirkegården, såvel de hjemmehørende arter som de importerede.

Jan Langmarch Nielsen har en fin gennemgang af kirkegårdens drift, fortalt ud fra årets gang, og en præsentation af den såkaldte Odensemødel: Kommunal forvaltning – privat udførelse, en model som mange medlemmer vil huske fra årsmødet 2010 i Odense, hvor den blev præsenteret og heftigt diskuteret.

Kapitlet "Fuglenes Fristed" er skrevet af Kurt Due Johansen. Her berettes om de mange fuglearter, der trives på kirkegården. Kapitlet er illustreret ved tabeller med antal af iagttagne fuglearter, hvor mange af hver art der er observeret og på hvad tid af året. Her er tale om en meget fin ornitologisk vejledning. Og så er der også blevet plads til en side om haren, et af de få pattedyr på Assistenskirkegården. Det bekymrer forståeligt forfatteren, at haren ikke er set siden oktober 2010, og man må da håbe, den er vendt tilbage i løbet af 2011.

Anne-Louise Sommer har skrevet et tankevækkende lille kapitel om kirkegårdens forandring i løbet af det 20. århundrede og de tendenser, man kan spore i begyndelsen af det 21. århundrede.

Bogen er forsynet fyldige litteraturlister, men har desværre ikke noget navnerregister.

Bogen vil naturligt have størst interesse for brugere af Assistenskirkegården i Odense, men de forskellige kapitler formår alligevel at perspektivere fortællingerne om kirkegården, så bogen også har mere almen interesse.

Karin Kryger

Lone van Deurs, Vi går gerne langt for vore døde. Kirkegårde og landskaber i Grønland

Med indledning af Karen Nørregaard. 274 sider illustreret med 227 farvefotos og et kort. De fleste fotos ved forfatteren. Forlaget Vandkunsten 2011. 399 kr.

Det lille døde menneske anbragt i den storslåede natur. Menneskets afhængighed af naturen og naturens magt over men-

Herrnhutkirkegården i Akuliaruseq. Foto: Lone van Deurs.

Fjeldkirkegården i Kulusuk. Foto: Lone van Deurs.

nesket. Det er nogle af de temaer, den vidunderligt smukke bog *Vi går gerne langt for vore døde. Kirkegårde og landskaber i Grønland* slår an. Landskabsarkitekten Lone van Deurs har i ti år rejst rundt i Grønland og registreret og fotograferet kirkegårdene – især kirkegårdene i deres sammenhæng med naturen. Det er blevet til en gribende bog, hvor man i sit stille sind føler en vis misundelse over for en befolkning, der har adgang til så storslåede begravelsespladser.

Selve kirkegårdene er yderst beskedne i deres anlæg, og her er ikke mange individuelle gravsten. Kirkegårdene er oftest blot markeret med en række små sten, i sjældne tilfælde med et lavt stendige, hvor en skrøbelig hvidmalet træporttal danner indgangspartiet. Gravminderne er oftest hvidmalede trækors, og i nogle tilfælde er gravstederne hegnede af et hvidmalet stakit, ikke ulig dem vi kender fra vestjyske kirkegårde som Trans og Ferring. Oftest ligger de grønlandske kirkegårde i pæn afstand fra byen/bygden, men altid tæt på vandet. Fra gammel tid var det vigtigt at drage omsorg for, at den døde var tæt på havet, thi i havet, hvor fangstdyrene levede, *der* var paradiset, som det fremgår af eskimologen Karen Nørregaards glimrende indledning "Fra åndetro til kristentro".

Begravelserne er oftest stensatte, ikke jordbegravelser. Kisten anbringes på jorden og dækkes af sten. I tidens løb sker det, at stensætningen falder sammen og den brudte kiste kommer til syne, med knogler og kranier, som naturen har hvidvasket. Det kan lyde makabert, men ejendommeligt nok virker det ikke hæsligt eller grumt, når sceneriet ses under det mægtige himmelhvælv med bjerge på den ene side og det blå isfyldte vand på den anden. I den sammenhæng virker det som en ganske selvfølgelig foreteelse. Derimod virker det ganske unaturligt dér, hvor man har forsøgt at indrette en kirkegård med jordbegravelser ved hjælp af tilførsel af græstørv. Her sejler kirkegården, og de døde drukner i vand. Gravstederne fremstår som uværdigt sammenfaldne, vandfyldte huller. Det er en høj pris at betale for, at begravelsen kan leve op til *af-jord-er-du-kommet-ritualet*.

Det er en meget personlig bog, Lone van Deurs har skrevet. Det er ikke en videnskabelig bog, men en oplevelsesbog, hvor forfatteren deler ud af sine personlige oplevelser af kirkegårdene og sine holdninger til de ændrede vilkår, den grønlandske befolkning nu lever under. Hine steder er forfatterens betragtninger måske lidt for moraliserende. Bogen er systematisk inddelt i hovedområder, som fremgår af det grønlandskort, der er gengivet på bogens første sider. Herefter følger de kirkegårde, der hører under hovedområderne.

De er ikke angivet på kortet, hvad der godt kan ærgre en læser, der ikke er så stiv i den grønlandske geografi. Man kan formode, at udeladelsen skyldes, at det teknisk har været vanskeligt at markere kirkegårdene, når kortet skulle holdes inden for en overskuelig målestok. Lone van Deurs gør ved hver kirkegård rede for den bygd/by, som kirkegården tilhører. Det er dejligt at blive præsenteret for det lokale udgangspunkt, kirkegårdene har, og det er også med til at forklare de forskelle, der trods alt er på kirkegårdene.

Bogen er som sagt ikke en videnskabelig bog, men en fremragende dokumentation. Man kunne alligevel godt have ønsket, at Lone van Deurs havde delagtiggjort læseren i noget af den litteratur og de kilder, hun har konsulteret. Hvor læser man om de grønlandske myter, og hvad er det for rejseberetninger, hun har konsulteret? Læseren, der har fået pirret sin nysgerrighed, ville da være taknemmelig for lidt vejledning.

Det er imidlertid en eventyrlig vandring i den grønlandske kirkegårdskultur, som Lone van Deurs guider læseren igennem, en meget smuk og bevægende vandring, som jeg kun kan opfordre foreningens medlemmer at tage med på.

Karin Kryger

Philip Tafdrup, *Cat loves Sean*

Forlaget Spring. 102 sider, 63 digte, 27 fotografier. 199 kr.

Edgar Lee Masters digtsamling *Spoon River Anthology* har gennem mange år stået som en central kirkegårdsklassiker. I denne digtsamling kommer de døde til orde endnu en gang. De får lejlighed til at ytre sig på ny og kommentere deres egen og andres liv og skæbne. Nogle af dem forholder sig nu til dem, de ligger begravet ved siden af, eller kommenterer den gravsten, som blev dem forundt. *Spoon River* antologien er en rig samling, som skærper læserens blik for livets mangfoldighed, og digtene minder os desuden om, hvilket helt særligt erindringsrum kirkegården er. *Spoon River* samlingen indledes med linierne: "Hvor er Elmer, Herman, Bert og Tom og Charly – den vege, den stærke, den sjove, den drukne, den grove – alle, alle sover de i Højen." Alle de nævnte er ganske vist døde, men de levede engang og havde hver især deres egen stemme.

Med Philip Tafdrups *Cat loves Sean* har vi fået en ny kirkegårdsklassiker, som forhåbentlig vil få mange læsere. Denne

Fig. 1: Waverly Kirkegård, Australien. Foto: Philip Tafdrup.

digtsamling og fotobog fortæller også livshistorier, og mange af Philip Tafdrups poetiske formuleringer er samtidigt så prægnante, at de kan være med til at uddybe og forny forståelsen af kirkegårdens særegne natur. Kirkegården er et landskabeligt rum med gravsten og konkrete erindringsspor, men det er samtidigt et rum, som tematiserer forhold som liv og død, hverdag og savn, glemsel og livslyst.

Philip Tafdrups *Cat loves Sean* har som ramme en bestemt kirkegård i Australien, som forfatteren har besøgt og gennemfotograferet. Kirkegården ligger uden for byen, tæt op ad havet på kanten af en stejl klippe (Fig. 1). Der er noget barsk og rå over denne kirkegårds placering i naturen, og samtidig er der noget meget klart og smukt ved denne natur, ikke mindst ved havets og himlens blå farver. Havets mørke blå, blandet med bølgernes hvide skum, og himlens lyseblå med de lette hvide skyer.

Philip Tafdrup viser i digte og med fotografier, hvilket helt særligt rum Waverly Kirkegård er, men han får samtidigt skrevet noget frem, som gælder for hver en kirkegård. F.eks. sætningen: "De levende hører til på stranden – de døde på kirkegården" (side 94). Denne enkle formulering siger egentlig alt om kirkegårde.

Fig. 2: Regulerende skilte på kirkegården.
Foto: Philip Tafdrup.

Forfatteren registrerer, at adfærden på en kirkegård ofte er anderledes end andre steder, som når han skriver: "Man ligger ikke ned på en kirkegård, det står ikke på skiltet, at man ikke må". Et af billederne i bogen (Fig. 2) viser imidlertid, at der på kirkegården er andre skilte, som regulerer adfærden. Der er skilte om forbud mod hunde og andre advarselstegn samt reklamer for køb af nye gravsteder. Et andet billede viser et skilt med påbud om, at man skal køre langsomt (Fig. 3). Kirkegården i Waverly har ligesom alle andre kirkegårde sine reglementer og ordensregler. De fortæller om den særlige liturgi, der er knyttet til besøg på en kirkegård.

Philip Tafdrup har endvidere blik for, hvordan alt på kirkegården også forfalder. Kirkegården står ikke kun i modsætning til stranden, hvor de levende ligger. Alt på kirkegården ånder i tiden og bliver mærket af tidens dom. Natur og mennesker sætter sine spor, slider på og glemmer: "Selv ord hugget i sten forsvinder langsomt/ i den rå havluft" (side 35). Naturen generobrer langsomt sit terræn, "slyngplanter

indkapsler mindesmærker/ i net af sorte grene/ naturen erobrer/ sit territorium tilbage” (side 84).

Og det er ikke blot forfaldet i naturen, som sætter sine spor, de pårørende er en dag også væk, eller de har helt glemt den døde:

De passer ikke din grav længere, Charlie (*? - †?)
de der førhen kom med blomster er for længst forsvundet selv
deres børn har glemt, hvem du var
eller har travlt med at passe nye grave
så tag hellere plads i evigheden, min ven
beklager at måtte meddele
at festen er slut
gæsterne gået hjem
det er mere end trekvart århundrede siden
de sad med sjusserne på terrassen
den tidlige sommermorgen

Fig. 3: Kør langsomt på kirkegården.
Foto: Philip Tafdrup.

Fig. 4: Waverly Kirkegård.
Foto: Philip Tafdrup.

-kvinden i lavendelfarvet kjole
og Charlie
du bød hende fra etuiet
det var før filter
 og før alting
det vidste du selvfølgelig ikke
da du tændte jeres cigaretter
og hun senere i samme morgensol
lod din hånd glide ned i sine trusser”

Glemselen er uundgåelig. For mit eget vedkommende husker jeg ikke navnene på alle mine oldeforældre, og går vi en generation længere tilbage, ved jeg stort set ingenting om min slægt. Nogle af dem hang som gamle falmuede billeder på væggen hos min bedstemor, hvorfra jeg svagt kan erindre mig deres blikke. Det stærke ved Philip Tafdrups digt er imidlertid, at han trods påpegningen af den uundgåelige glemsel, at festen en dag er slut, samtidig så stærkt får skrevet det levede liv frem: Charlies sommermorgen dengang

med kvinden i en lavendelfarvet kjole, cigaretterne, solen og seksualiteten. Digtet er yderst livsbekræftende og vækker livslyst hos læseren. Philip Tafdrups digt tjener med andre ord *ikke* som et memento mori, husk, at du skal dø, men omvendt minder det os om, at vi lever.

Det samme gør sig gældende i andre af digtene. F.eks. i dette digt, hvor hverdagens betydning stærkt og tydeligt træder frem:

Det er hverdagen man savner
dråberne, der tørrer mellem de orange lerkrukker på
terrassen
granatæble- og citrustræer, våde
efter en formiddag med regn
det fugtige vasketøj der hænger under halvtaget
børnene i skole
Rosie (*?-†?)
det er det mest mærkværdige man kan længes efter
de mindste øjeblikke
at sætte plastre på Benjamins knæ
at hælde vandet fra den kogte pasta
at skabe brændt toast med en kniv over køkkenvasken
tidligt om morgenen
eller løse matematikopgaver med Jackie
når hun kommer hjem, senere

Cat loves Sean er hermed anbefalet.

Elof Westergaard